

DIMENSIUNILE PERSONALITĂȚII ȘI OPEREI LUI IONA GHEDEVANIȘVILI: APRECIERI, IPOTEZE ȘI CONTROVERSE PRIVITOARE LA ASPECTE ISTORICE, ISTORIOGRAFICE ȘI ETNOCULTURALE*

Valentin ARAPU¹

Cuvinte cheie: Iona Ghedevanișvili, Țara Moldovei, Mănăstirea Pângărați, teolog, scriitor, călător, istoriograf

Keywords: Iona Ghedevanișvili, Moldova County, Pângărați Monastery, theologian, writer, traveler, historiographer

Argument. Personalitatea lui Iona Ghedevanișvili, cneaz și mitropolit georgian, este marcată de multiple supoziții și controverse deoarece nu sunt cunoscute unele dedesubturi ale vieții sale și nici ale parcursului său ierarhic în cadrul Bisericii Ortodoxe din Georgia, marcat de presupusa sa implicare într-o conspirație politică îndreptată împotriva regelui Iraelie al II-lea (1762-1798)². Iona a nutrit simpatii vădite față de Rusia, fiind apropiat de militarii și funcționarii ruși aflați cu diferite misiuni în Țara Moldovei. După scurta sa egumenie la Mănăstirea Pângărați, Iona Ghedevanișvili a mers în Rusia, unde și-a petrecut tot restul vieții. De fapt, Iona este exponentul elitelor sociale, politice și religioase din Georgia, elite care s-au pomenit sub tăvălugul politicii de expansiune imperială rusă în Caucaz. Guvernul de la Petersburg, prin variate metode, implicit corupere, oferirea de privilegii și facilități, intimidare sau prin aplicarea violenței, atrăgea de partea sa pe reprezentanții elitelor locale din Georgia, dezbinându-le totodată și făcând țara vulnerabilă în fața expansiunii politice și militare ruse. De asemenea, darul literar al lui Iona Ghedevanișvili a fost materializat într-un șir de manuscrise scrise în limba georgiană și păstrate astăzi în cadrul Institutului de Orientalistică din Rusia. Iona Ghedevanișvili a avut un fin spirit de observație, descriind aspecte relevante ale vieții locuitorilor Țării Moldovei, iar dorul de casă îl determina deseori să identifice în realitățile constatate multiple

*Acest articol a fost elaborat în cadrul subprogramului de cercetare: 170101 – Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural construit, etnografic, arheologic și artistic din Republica Moldova în contextul integrării europene.

¹ Institutul Patrimoniului Cultural, CHIȘINĂU.

² Iraelie al II-lea (1720-1798) a domnit în total 54 de ani, mai întâi a fost rege al Cahetiei (1744-1762), ulterior a devenit regele regatului unit al Georgiei Orientale (1762-1798) (David Javakhishvili, *Эпизоды из истории восточногрузинского царство (вторая половина XVIII века)*, în „Studia Prawnoustrojowe”, nr. 26, 2014, p. 88).

similitudini cu starea existentă în patria sa, Georgia. În ceea ce privește dimensiunea moralității și a integrității personale, Iona Ghedevanișvili s-a străduit să-l lase în memoria locuitorilor Țării Moldovei o amintire demnă a vieții și faptelor sale.

Parcursul vieții. Iona (Ioane) făcea parte din neamul princiar Ghedevanișvili, al cărui fondator, conform legendei, era Ghedeon. Acesta, împreună cu fratele său Elioz, slujea în armata romană, fiind prezent la Golgota când a fost răstignit Isus Hristos. Acești doi frați ar fi adus în Georgia tunica lui Isus, dând-o pentru păstrare surorii lor, evlavioasei Sidonia³.

Reprezentanții neamului Ghedevanișvili locuiau în vechea capitală a Georgiei, Mțheta (Mtskheta), stăpânind pământuri în Gorovani, Saskhori și Kordi, ultima localitate aparținând părinților și rudelor apropiate ale lui Iona. Membrii familiei lui Iona ocupau dregătorii înalte la curtea regilor gruzini și la curtea catolicosului - patriarh al Georgiei Orientale (Kartli). Astfel, funcția de comandat militar (*sardal*) a fost exercitată de bunicul lui Iona, Ghiorghi (la curtea regelui Iraclie I, între 1688 și 1703), de tatăl său, Gabriel, și de unchiul Zaza (la curtea regelui Vahtang al VI-lea; „džanișin” [termen cu origini persane cu semnificația de loțuitor sau vicerege] între anii 1703-1714; rege în perioada 1716-1724). Frații Șioș, Ghiorghi și Ioseb, și un alt unchi, Paata (Parfenie), au deținut dregătoria de vistiernic⁴.

Iona s-a născut în anul 1737, tatăl său fiind cneazul Gabriel (Gavriil) Ghedevanișvili. A crescut de mic la curtea catolicosului - patriarh Antonie I, cunoscut savant și om de stat, care l-a pregătit din copilărie pentru activitatea ecleziastică. În anul 1753, catolicosul – patriarh l-a călugărit pe tânărul de 16 ani, hirotonindu-l diacon. În anul 1756, Iona, făcând parte din suita lui Antonie I, a pornit spre Rusia; la 8 martie 1757, au ajuns cu toții la Sankt-Petersburg. Până în anul 1763, Iona a trăit în Rusia, fiind găzduit în eparhiile Vladimir și Ierapolsk.

După întoarcerea în Georgia, Antonie I l-a ridicat pe Iona la rangul de arhimandrit, numindu-l stareț al Mănăstirii Jvari. În anul 1775 a fost hirotonisit episcop, fiind avansat la rangul de mitropolit de Ruiz (Ruissa sau Mroveli)⁵.

În anul 1780, la insistența regelui Iraclie al II-lea, Soborul ecleziastic al Bisericii Ortodoxe din Georgia, prezidat de Antonie I, l-a destituit pe Iona Ghedevanișvili pentru „diferite crime”, rămase necunoscute, fiindu-i interzis să officieze slujbele bisericești⁶. A fost încătușat și exilat în pustiul Gareji din Georgia Orientală, de unde a fugit în Georgia

³ Александр Колодин, *Иона, Гедеванишвили Иоане*, în „Культура веры. Путеводитель сомневающимся”, în <http://www.religiocivilis.ru> (Accesat: 15.05.2024).

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*; Paul Mihail, *Mitropolitul gruzin Iona Ghedevanișvili și Biserica Moldovei între 1790-1792*, în BOR, anul XCII, nr. 5-6 (mai-iunie), București, 1974, p. 711.

⁶ Александр Колодин, *op. cit.*

Occidentală (Imereti). Nici regele Imeretiei și nici episcopul nu l-au iertat, trimițându-l înapoi în Kartli, unde a trăit în Tbilisi pe lângă biserica Sf. Gheorghe⁷.

Valerian Maciaradze remarcă că nu este cunoscută cauza căderii în dizgrație a lui Iona Ghedevanișvili, dar presupune că era implicat, sau cel puțin suspectat, de implicarea într-o conspirație organizată împotriva regelui Iraclie al II-lea de către cnejii gruzini care, la sfârșitul anului 1779 sau la începutul lui 1780, au încercat să-l înscăuneze pe principele Alexandr Bakarovici (nepotul regelui Vahtang al VI-lea), întors recent din Iran. Iona nu amintește nimic despre aceste evenimente, mărturisind doar că a fost condamnat și îndepărtat, fiind supus unor mari suferințe și retrairi pe această lume⁸. Relevant este faptul că Iona, în ciuda celor întâmplate, nu s-a pocăit, nu s-a plâns la nimeni și nu l-a vorbit de rău pe regele Iraclie al II-lea. În pofida dizgrației în care a căzut cu implicarea nemijlocită a lui Antonie I, Iona își amintește de înaltul ierarh gruzin cu un respect deosebit. Valerian Maciaradze consideră că toate aceste lucruri ne conduc la ideea că, totuși, Iona se considera a fi vinovat⁹.

La sfârșitul anului 1782, Iona Ghedevanișvili, însoțit de diaconul Karsanidze și o slugă, au părăsit orașul Tbilisi pentru ca în vara anului următor să ajungă la Constantinopol. Iona menționa că scopul călătoriei sale constă în vizitarea locurilor sfinte și închinarea în fața a patru patriarhi ai lumii ortodoxe¹⁰.

În primăvara anului 1790, după o ședere de patru luni la Viena, Iona Ghedevanișvili a ajuns la Iași unde a stat până la finele anului 1792¹¹. După retragerea armatei ruse din principat, pentru a nu cădea victimă unor eventuale războaie din partea turcilor, Iona a fost invitat să meargă în Rusia. Acesta arată că, în ziua de 8 decembrie, „în ziua Sfântului Spiridon, făcătorul de minuni, a primit ucazul Măriei Sale, Împărăteasa Rusiei Ecaterina a II-a și o sumă suficientă de bani pentru a merge la Kiev” unde i se acorda un salariu destul de bun. Consulul rus l-a informat că la Kiev locul lui de destinație va fi Lavra Pecerska¹².

După primirea acestei indicații, Iona a stat la îndoială deoarece se considera „iubit și apreciat de popoarele moldovenești”, adică de comunitățile etnice din principat. Iona spune

⁷ Валериан Мачарадзе, *Грузинский путешественник XVIII века Иона Гедеванишвили о Молдове и Валахии*, în RESEE, Tom VIII, 1970, nr. 3, p. 436.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 437.

¹¹ „Teologul georgian a descris localitățile reprezentative ale principatului, clima din regiune, moravurile și obiceiurile localnicilor, comerțul interior și exterior, relațiile sociale și viața bisericească. În descrierea Țării Moldovei autorul s-a bazat pe metoda comparativă și cea asociativă, găsiind pentru fiecare obiect descris ceva asemănător în Georgia sa natală” (Valentin Arapu, *Problema relațiilor comerciale dintre Țara Moldovei și Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea reflectată în izvoarele istorice ale epocii*, în „Studia Universitatis Moldaviae. Seria: Științe umaniste - Istorie. Filisofie. Filologie”, nr. 10 (110), 2017, p. 129; Idem, *Relațiile comerciale dintre Moldova și Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, Colecția: *Românii în istoria universală / The Romanians in world history*, vol. 442, București, Editura Eikon, 2021, p. 60-61).

¹² Валериан Мачарадзе, *op. cit.*, p. 439.

că a fost sfătuit de grecii locali să meargă în Rusia unde există mai multă siguranță în comparație cu Moldova. În cele din urmă, Iona părăsește Moldova, urmându-și calea prin Hotin, Podolia, și ajungând, în anul 1793, la Kiev. Nici aici Iona Ghedevanișvili nu a stat mult, deoarece a fost recunoscut doar în calitate de arhiepiscop, nu și de mitropolit. Din această cauză a mers la Moscova, stabilindu-se la Mănăstirea Ciudov unde și-a petrecut tot restul vieții. Iona a decedat la 4 august 1821, fiind înmormântat în biserica *Acoperemântului Maicii Domnului*, în cadrul aceleiași mănăstiri.

Itinerariul călătoriilor. La începutul anilor '80 ai secolului al XVIII-lea, mitropolitul Iona Ghedevanișvili a întreprins o îndelungată călătorie, vizitând țări și locuri memorabile din Europa, Asia și de pe continentul african, ajungând până în Egipt¹³.

În perioada anilor 1783-1795, Iona a vizitat aproape tot Orientul creștin: Constantinopol, Athos, Ierusalim, insulele Patmos, Samos, Lesbos, Chios, Lemnos, Cipru, Rodos, Tenedos, Chefalonia. A fost în Damasc, Beirut și în peninsula Sinai. În Europa, a călătorit la Veneția, Viena, Triest și a trecut prin Polonia. Semnificativ este faptul că, aflându-se în Triest, Iona Ghedevanișvili s-a întâlnit cu împăratul Sfântului Imperiu Roman, Iosif al II-lea (1765-1790). Unii autori admit că Iona avea împuterniciri diplomatice acordate de Antonie I sau de regele Iraclie al II-lea deoarece în timpul călătoriei sale prin Orient s-a întâlnit cu aproape toți reprezentanții bisericilor ortodoxe, fiind primit la cel mai înalt nivel. Bineînțeles că atitudinea respectuoasă se datora atât calităților sale personale, Iona fiind o fire erudită, cultivată, comunicabilă, agreabilă, cu tact diplomatic, cât și autorității internaționale de care se bucura regele Iraclie al II-lea¹⁴.

În anii 1805-1807, fiind stabilit deja în Rusia, Iona Ghedevanișvili și-a descris călătoriile sale în lucrarea „Călătorie prin Orient”. În scrierea sa se regăsesc informații istorice, etnografice, sociale, descrieri ale orașelor, detalii asupra vieții mănăstirilor, inclusiv cea a Lavrei din Kiev¹⁵.

Scriitor și istoriograf. Cercetătorii L. K. Beriașvili, L. Ș. Melikișvili și L. N. Soloviova accentuează talentul literar a lui Iona Ghedevanișvili pe fundalul unor relații destul de bune pe care le avea inițial cu ierarhul bisericii georgiene Antonie I. Catolicosul-patriarh Antonie I a fost și fondatorul unei școli literare. A adunat în jurul său un șir de cărturari talentați precum Iona Ghedevanișvili, Filipe Kaitmazașvili, Ambrosie Nekreseli, Gaioz și David Rectorii, Timote Gabașvili, Anton Cikondideli. În această școală a fost elaborată teoria celor trei stiluri, un sistem original de ortografie și de punctuație. În impresionantul portofoliu literar al catolicosului – patriarh Antonie I sunt lucrări ce abordează probleme filosofice și

¹³ Р. Р. Орбели, *Собрание грузинских рукописей Института востоковедения Академии Наук СССР. Общий обзор*, în „Учёные записки Института востоковедения”, Том IX, Москва-Ленинград, Издательство Академии Наук СССР, 1954, с. 44-45.

¹⁴ Александр Колодин, *op. cit., passim*.

¹⁵ Р. Р. Орбели, *op. cit.*, с. 44-45.

teologice, relevante în acest sens fiind tratatele „Vorbirea măsurată”, „Vorbirea finalizată” și „Piatra nobilă”¹⁶.

Inochentie de Penza, cu numele de mirean Ilarion Dmitrievici Smirnov (1784-1819)¹⁷, susține că mitropolitul de Ruiz, Iona Ghedevanișvili, era un „cunoscut călător și scriitor”¹⁸. Tot acesta relevă și faptul că, în ziua de 23 martie 1818, în Catedrala Adormirii Maicii Domnului din Kremlin, a fost hirotonisit arhimandritul Teofil (Feofil Tatarskii). Episcopul Inochentie a efectuat actul hirotonisirii împreună cu episcopul Inochentie (Bakșevskii) și „trei ierarhi gruzini aflați la liniște”, adică în retragere: mitropolitul de Ruiz Iona (Ghedevanișvili), arhiepiscopul Abhaziei Parnufie și arhiepiscopul de Telavi și Georgian-Caucasian Dosifei (Pițhelauri)¹⁹.

Cercetătorul R. R. Orbeli menționează că, în secolul al XVIII-lea, pe tărâmul istoriografic s-au manifestat trei autori gruzini: Sulhan Saba Orbeliani (1658-1725), Timote Gabașvili (? -1764) și Iona Ghedevanișvili (1737-1821), toți fiind autori ai unor lucrări istorico-geografice. Operele lor fac parte din fondul de aur al literaturii georgiene originale²⁰.

Manuscrisele lui Iona Ghedevanișvili. Lucrarea cu titlul „Călătoria lui Iona – mitropolit de Ruiz” a fost publicată pentru prima dată în limba georgiană în anul 1852. În cadrul Institutului de Orientalistică din Rusia se păstrează câteva manuscrise ale lui Iona Ghedevanișvili, toate fiind trecute în revistă de către cercetătorul R. R. Orbeli²¹.

Referitor la primul manuscris, cu titlul „Mersul sau călătoria în țările străine a mitropolitului *mroveli*²² a cneazului Ghedevanișvili”, R. R. Orbeli susține că Iona a întreprins călătoria în anii '80 ai secolului al XVIII-lea deoarece era persecutat de biserica georgiană. Iona și-a prelucrat și sistematizat însemnările deja din perioada anilor 1805-1807, pe când se afla la Moscova. În lucrare sunt descrise aspecte importante despre natura locurilor vizitate, arhitectura, modul de viață în orașe și mănăstiri, informații de ordin istoric dar și impresii personale despre întâlnirile și discuțiile avute. Limbajul autorului este înțesat cu rusisme. Lucrarea este alcătuită din Introducere (*Precuvântare*) și 22 de capitole. V.

¹⁶ *Грузины*, (Серия „Народы и культуры”), Ответственные редакторы: Л. К. Бериашвили, Л. Ш. Меликишвили, Л. Т. Соловьёва, Институт этнологии и антропологии имени Н.Н. Миклухо-Маклая РАН; Национальная академия наук Грузии; Комиссия по истории, археологии и этнологии НАН Грузии, Москва, „Наука”, 2015, с. 95.

¹⁷ Istoric bisericesc, teolog, predicator și pedagog de la începutul secolului al XIX-lea. S-a ridicat la ceruri la vârsta de 35 de ani, lăsând posterității o serie de lucrări marcate de diversitate și originalitate.

¹⁸ *Инокентий Пензенский, святитель, Начертание церковной истории, от библейских времен до XVIII века, в пользу духовного юношества*, Том 1, *Отделение первое. II-V века (Полное собрание творений в 10 томах)*, Пенза, Издательство Пензенской епархии, 2019, с. 64.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Р. Р. Орбели, *op. cit.*, с. 43.

²¹ *Ibidem, passim*.

²² *Mroveli* – arhieru de Ruiz.

Maciaradeze accentuează un neajuns al narațiunii lui Iona, anume faptul că, pe alocuri, autorul nu indică anul în care a avut loc evenimentul, menționând doar luna și sărbătorile religioase²³.

Scrierea este destul de voluminoasă, autorul oferind informații interesante despre Turcia, Siria, Egipt, Palestina, Grecia, Italia, Austria, Valahia, Moldova și Polonia. Cunoscută mai mult cu titlul „Călătorie prin Orient”, lucrarea lui Iona Ghedevanișvili nu se caracterizează prin observații și analize temeinice. Totuși, unele pasaje au conținuturi care prezintă un sporit interes istoriografic și literar. Relevante în acest sens sunt descrierile întâlnirii cu cneazul P. Potiomkin la Iași, a Lavrei Pecersk din Kiev, a sosirii principilor georgieni la Moscova. R. R. Orbeli apreciază lucrarea lui Iona Ghedevanișvili în primul rând ca pe o operă literară valoroasă în cadrul literaturii georgiene din secolul al XIX-lea, dar și o importantă sursă istorică²⁴.

Al doilea manuscris cuprinde în formă versificată itinerariul călătoriei sale. După toate probabilitățile acest manuscris a fost alcătuit în perioada anilor 1805-1810 când autorul se stabilise la Moscova²⁵.

Cel de-al treilea manuscris – *Genealogia, adică istoria rudelor și a familiei, sau cuvânt [despre neamuri]* – cuprinde istoria neamului cnejilor Ghedevanișvili, începând cu secolul al IV-lea până în vremea autorului. Făcând referințe la „Viața Sfintei Nina”, la documente și alte surse, Iona atribuie neamului său o origine iudaică veche. Sunt valoroase informațiile despre reprezentanții neamului Ghedevanișvili din secolul al XVIII-lea. Lucrarea a fost scrisă nu mai devreme de anul 1775²⁶.

În al patrulea manuscris este expus „Necrologul lui Iona Ghedevanișvili” fără a fi specificat titlul și numele autorului. Este posibil ca acest necrolog să fi fost scris în anii '20 ai secolului al XIX-lea, în Petersburg, ca o continuare a precedentei scrieri genealogice. „Necrologul” a ajuns în posesia lui Bagrat Bagrationi. Scrierea are o oarecare valoare informațională referitoare la biografia lui Iona Ghedevanișvili²⁷.

Manuscrisul cu numărul cinci – *Zapis despre cea mai bună „Aqua vitae”, ceea ce este cea mai bună și excelentă vodcă* – cuprinde rețete de preparare a vodcii. Acest manuscris nu are legătură cu Iona Ghedevanișvili, fiind adăugat la „Călătorii” desemnat sub codul E 56 (E 50) [Nr. 81]²⁸.

Cel de-al șasea operă cuprinde genul epistolar, fiind vizată scrisoarea lui Iona Ghedevanișvili adresată catolicosului-patriarh Antonie al II-lea. Scrisoarea a fost întocmită

²³ Валериан Мачарадзе, *op. cit.*, p. 437.

²⁴ Р. Р. Орбели, *Грузинские летописи Института востоковедения*, Выпуск I, *История, География, Путешествия, Археология, Законодательство, Философия, Языкознание, Библиография*, Москва-Ленинград, Издательство Академии Наук СССР, 1956, с. 85-86.

²⁵ *Ibidem*, p. 86.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p. 86, 171.

la 24 noiembrie 1807, și destinată expedierii din Moscova cu ocazia morții reginei Derejan (Daria), văduva lui Iraclie al II-lea, decedată la 8 noiembrie 1807 în Petersburg²⁹.

Contestatarul lui Iona Ghedevanișvili. Diaconul Andrei Kuraev contestă activitatea lui Iona Ghedevanișvili, punând la îndoială acțiunea de omagiere a starețului de la Pângărați la 200 de ani de la moarte. Cu această ocazie, în ziua de joi, 1 iulie 2021, la Mănăstirea Pângărați a fost dezvelită o placă omagială în cinstea Mitropolitului Iona Ghedevanișvili. La procesiune au participat Mitropolitul Teofan al Moldovei și Bucovinei, Ambasadorul Nikoloz Nikolozivili și reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe a Georgiei, inclusiv Arhim. Ieronymos Katamadze, delegat al Mitropolitului Iov de Ruiz-Urbnisi. Înaltele fețe bisericești și demnitarii de stat prezenți au accentuat calitățile care l-au consacrat pe Iona Ghedevanișvili care a fost un „fiu credincios și slujitor devotat al Bisericii lui Hristos” și „unul dintre marii distinși arhierei ai Bisericilor Ortodoxe Georgiene și Române”. Oficialii prezenți au subliniat faptul că „ierarhul Iona Ghedevanișvili reprezintă o punte de legătură între poporul român și poporul georgian”³⁰.

În opoziție cu această ceremonie, diaconul Andrei Kuraev se întreabă dacă aflarea lui Iona Ghedevanișvili în fruntea Mănăstirii Pângărați doar pe o perioadă de doi ani este suficientă pentru a i se dedica o placă comemorativă? Pentru Andrei Kuraev, cel mai interesant aspect ține de parcursul lui Iona Ghedevanișvili, care a fost tutelat de catolicosul Antonie I. Acesta îl lua cu el în călătorii, l-a tuns, l-a hirotonit, l-a numit în fruntea mănăstirii Mtskheta, l-a făcut Mitropolit de Ruiz pentru ca mai apoi, același Antonie I să-l destituie din înalta funcție, înlăturându-l pe Iona și de la amvon, punându-l sub interdicție și exilându-l la mănăstirea David Gareji, locaș din care a fugit, pornind într-o călătorie prin Orientul Mijlociu. Pe durata călătoriei sale Iona a primit binecuvântare, fiindu-i „iertate păcatele” de către patriarhul ecumenic al Constantinopolului Procopie, patriarhul Ierusalimului Avraam, patriarhul Antiohiei Daniel, patriarhul Alexandriei Gherasim al III-lea, ultimul aflându-se pe patul de moarte. Patriarhii care i-au iertat păcatele lui Iona, au adresat scrisori regelui georgian Iraclie al II-lea și patriarhului Antonie I cu rugămintea de a-l repune în drepturi pe ierarhul fugat. În pofida acestor solicitări, Antonie I i-a scris patriarhului de Constantinopol că își păstrează decizia deoarece Iona încearcă prin minciună să primească de la blajinul patriarh, eparhia Javakheti, dar acest bărbat era excomunicat din biserică și lipsit de onoarea arhierescă. Antonie I își arată poziția sa, prevenindu-i pe patriarhul Constantinopolului și cel al Antiohiei și anulând orice demers din partea lui Iona pentru a-i duce în eroare.

²⁹ *Ibidem*, p. 87.

³⁰ Sorin Ionițe, *Un mitropolit georgian și fost stareț al Pângărațiului, omagiat la 200 de ani de la moarte*, în „Agenția de știri Basilica.Ro”, 02.07.2021, în <https://basilica.ro> (Accesat: 04.03.2024); *Mitropolitul Iona Ghedevanișvili a fost comemorat la Mănăstirea Pângărați*, în „Candela Moldovei”, Anul XXIX, nr. 7-8 (iulie-august), 2021, p. 18.

Diaconul Andrei Kuraev concluzionează că autoritățile bisericești din România au trecut cu vederea „problemele existente în privința statutului canonic al fugarului ierarh gruzin”³¹.

Analizând istoria Georgiei din acea perioadă, constatăm că refuzul lui Antonie I de a-l repune în drepturi pe Iona Ghedevanișvili are și pronunțate motivații de ordin politic. Iona Ghedevanișvili era cunoscut pentru simpatiile sale față de Rusia, iar Rusia era în plină expansiune teritorială în Caucaz³². La Petersburg acționa un cerc de persoane oficiale ostile regelui Iraclie al II-lea care, în anii 1781-1782, a trimis doi soli (ambii au murit în circumstanțe suspecte, neajungând la destinație) la curtea de la Viena, încercând să-și asigure un rol de sine stătător în viitoarele planuri de neutralizare a Imperiului Otoman, planuri nutrite de Austria și Rusia. Unii comandanți militari ruși aflați în Georgia, cum a fost generalul Franz Eduard Tottleben (1818-1884), încercau să-l înlăture de la putere pe Iraclie al II-lea. Soliile principelui Levan (1756-1781) și a catolicosului-patriarh Antonie I la Petersburg s-au soldat cu eșecuri totale, trimișii fiind supuși umilințelor³³. Cu sprijinul

³¹ Андрей Кураев, *Еще о „фанарском папизме”*, în <https://www.livejournal.com/> (Accesat: 04.03.2024).

³² La 24 iulie 1783 în cetatea Gheorghievsk din Caucazul de Nord, a fost semnat tratatul dintre Georgia (Georgia Orientală) și Rusia prin care Rusia Ecaterinei a II-a își declara protectoratul asupra Georgiei, obligându-se să păstreze unitatea ei teritorială. Georgia își păstra dreptul la propria armată dar un contingent militar rus urma să se afle în permanență pe teritoriul gruzin, fiind întreținut din visteria statului georgian. Pentru reprezentarea intereselor Georgiei la Petersburg era delegat un ministru-rezident gruzin. Catolicosul-patriarh își păstra supremația în cadrul bisericii georgiene. Dinastia Bagratizilor își păstra succesiunea la tronul țării, dar la fiecare nouă întronare urma a fi solicitat acordul pentru investire din partea curții imperiale de la Petersburg. La 22 ianuarie 1784, în palatul regal din Tbilisi, a fost organizată festivitatea oficială în cadrul căreia regele Iraclie al II-lea a primit din partea trimișilor Ecaterinei a II-a diploma de ratificare a tratatului din 1783, diploma de investire și însemnele regale - drapelul, sabia, mantia regală, sceptrul și coroana (И. Л. Бичикашвили, *О знаках инвеституры последних царей Картли и Кахети – Ираклия II и его сына Георгия XII*, în „Гербовед”, 2000, № 6 (44) с. 113). Realmente, politica externă a regatului georgian era subordonată împăraților ruși. La nici trecerea a două decenii de la semnarea tratatului din 1783, la 12 septembrie 1801, prin decizia Senatului rus, Georgia a fost anexată („Manifestul despre încorporarea Gruziei”) de Imperiul Rus. Astfel Imperiul Rus a încălcat tratatul de la 1783 în mod flagrant și unilateral, prin aplicarea forței și a violenței, iar urmașul legitim al dinastiei Bagratizilor nu a mai fost admis la tronul Georgiei. Toți reprezentanții dinastiei Bagratizilor și adepții lor au fost expulzați din Georgia (Миндия Лашаури, *История Грузии XIX-XX вв. в современной советской интерпретации*, Мюнхен, Институт по изучению СССР, 1956, с. 7-8, 11-12).

³³ Iraclie al II-lea propunea ca Georgia să treacă sub protectoratul Rusiei, obligându-se să trimită pe unul dintre fii săi în calitate de ostateg la Petersburg. Totodată, la curtea Ecaterinei a II-a urmau a fi trimiși un număr de nobili și cneji georgieni. Fiecare gospodărie din Georgia urma să achite anual câte 70 de copeici în favoarea Rusiei. Regatul se mai obliga să trimită anual la Petersburg 2000 de vedre de vin, 14 cai de rasă și un anumit număr de soldați. Dar propunerile regelui georgian au fost respinse de ruși, fiind considerate „stranii și propuse nu la timpul lor” deoarece Rusia nu

cercului de persoane ostile de la Petersburg, în 1779 a fost editată „Istoria georgiană”³⁴ de către cneazul Alexander Amilakhvari care a participat la complotul îndreptat împotriva regelui Iraclie al II-lea (1765), discreditat în această scriere. În 1781 a fost asasinat principele Levan, inițiatorul și susținătorul formării unei „armate permanente” a Georgiei³⁵. Deși Rusia își asumase obligațiunea să apere Georgia de atacurile externe prin cele două batalioane de infanterie și patru tunuri, staționate în Tiflis începând cu luna noiembrie a anului 1783, în timpul invaziei lui Omar-han, Imperiul Rus nu i-a oferit niciun ajutor lui Iraclie al II-lea. În anul 1787 Rusia și-a retras forțele militare din Georgia. Totodată, până la anexarea Georgiei (1801), forțele imperiale ruse întreprindeau acțiuni subversive în această țară, dezbinând elitele locale și subminând capacitatea generală a țării de a opune rezistență în primul rând în fața expansiunii imperiale ruse. În acest context, catolicosul-patriarh Antonie nu putea să manifeste loialitate față de persoanele servile Rusiei, mai ales dacă aceste persoane erau din cadrul bisericii, cum a fost și cazul lui Iona Ghedevanișvili.

Concluzii. Personalitatea cneazului și mitropolitului Iona Ghedevanișvili – teolog, scriitor, înalt ierarh bisericesc, om erudit, înzestrat cu talent diplomatic, călător – a fost în centrul preocupărilor mai multor autori din Georgia, România și Rusia, țări în care, în anumite etape ale vieții, și-a desfășurat activitatea. Deși unele momente din biografia sa au stârnit controverse, Iona Ghedevanișvili este apreciat pentru scrierile sale literare, în care se regăsesc valoroase informații de ordin istoric, teologic, economic, social, geografic și etnocultural. Din cauza acelor „diferite crime”, rămase necunoscute, Iona a luat calea pribegiei, vizitând numeroase țări și ținuturi îndepărtate pe care le-a descris cu acuratețe și bunăvoință față de locurile și oamenii care l-au găzduit. În pofida acelor „diferite crime”, în special a presupusei complicități la conspirația cnejilor georgieni îndreptată împotriva regelui Iraclie al II-lea, cei patru patriarhi ai timpului – patriarhul ecumenic al Constantinopolului, patriarhii Ierusalimului, Antiohiei și Alexandriei – i-au „iertat păcatele” și l-au binecuvântat pe Iona Ghedevanișvili. Totuși, regele Iraclie al II-lea și catolicosul-patriarh Antonie I au rămas neînduplecați, refuzând să-l repună în drepturi pe ierarhul fugar.

putea oferi ajutor militar Georgiei în lupta împotriva Turciei (Мамука Гогитидзе, *Георгиевский трактат 1783 года: К проблеме утверждения России в Грузии*, în „Современная научная мысль. Научный журнал НИИ Истории, Экономики и Права”, Москва, НИИ ИЭП, 2017, № 3, с. 83).

³⁴ Titlul complet este: А. Д. Амилахвари, *История георгианская о юноше князе Амилахорове с кратким прибавлением истории тамошней земли от начала до нынешняго века, которую рассказывает Усим купец анатолский сотоварищам своим между разными известиями*, Переведена на российской язык И. С.. - В Санктпетербурге: печатана при Артиллерийском и инженерном шляхетном кадетском корпусе у содержателя типографии Х. Ф. Клеэна, 1779, 104 с.

³⁵ М. А. Нацваладзе, *Русская драматургия убийств европейских послов Ираклия II*, în „Научный журнал”, nr. 4 (59), 2021, с. 33.

Nu este exclus ca acest refuz din partea regelui georgian și a catolicosului-patriarh să fi fost motivat de simpatiile vădite prorussești ale lui Iona Ghedevanișvili.

Șederea lui Iona Ghedevanișvili în Țara Moldovei și stăreția sa la Mănăstirea Pângărați constituie subiectul unuia dintre cele mai frumoase capitole ale lucrării „Călătorie prin Orient”.

Viața lui Iona Ghedevanișvili a fost legată în bună măsură de Rusia, ultima parte a vieții petrecându-și-o la Moscova. Evident că și unele capitole din scrierile sale sunt expuse cu simpatii față de Rusia care, pentru Iona, a devenit țară de adopție la fel ca pentru mulți alți nobili și intelectuali georgieni din acea perioadă.

THE DIMENSIONS OF THE PERSONALITY AND WORK OF
IONA GHEDEVANIȘVILI: ASSESSMENTS, HYPOTHESES AND CONTROVERSIES
REGARDING HISTORICAL, HISTORIOGRAPHICAL AND ETHNOCULTURAL
ASPECTS

(Abstract)

The personality and activity, especially the literary activity of Iona Ghedevanișvili, have been at the center of research by theologians and scholars such as: V. Maciaradze, L. K. Beriașvili, L. Ș. Melikișvili, L. N. Soloviova, I. D. Smirnov (Inochentius of Penza), R. R. Orbeli, P. Mihail and A. Kuraev. Iona was born in 1737, and his father was the knez Gavriil Gedevenișvili. As a teenager, Iona was a disciple of the famous savant and statesman – the catholicos Antony I, the founder of a literary school that gathered a number of talented scholars, including Iona Gedevenișvili. Later, relations between the Antony I and Iona Gedevenișvili deteriorated because the catholicos became involved in a plot against Tsar Iraelie. As a punishment, Iona was removed from the rank of a metropolit and deported in 1780. In the years that followed, Iona sought forgiveness for his sins from the Ecumenical Patriarch of Constantinople, the Patriarchs of Jerusalem, Antioch, Alexandria, but the catholicos Antony I. firmly maintained his position regarding the canonical status of the fugitive Gruzinian hierarch.

With the consent of Archbishop Ambrosie and knez Potemkin, Iona received the abbacy of the Pângărați monastery, which he called Pongrata, and he admitted that during his two years of abbacy he visited it only once, most of the time being in Iassy. In his work, Iona Ghedevanișvili describes relevant aspects of the social and economic life in Moldavia, providing valuable theological and ethnocultural insights. The Georgian traveler shows himself to be nostalgic for his homeland by comparing the rivers of Moldavia with those of Gruzia. At the same time, he was very concerned about his reputation and that of his country, refusing to appropriate the goods and money of the monastery of Pângărați, all of which were left to the disposal of the Metropolit of Iassy.

ANEXĂ

Fragmente din lucrarea lui Iona Ghedevanișvili, *Călătorie prin Orient*

„Apoi noi am pornit spre Iași și când am coborât pe vale, în Țara Moldovei am văzut multe pământuri și sate, cu ape din abundență, câmpuri, roade, vite. Acest popor se alimentează cu porumb. Oamenii simpli îl fierb, [terciul fiind] asemănător cu *gomi*³⁶, [mâncarea] numind-o „mămăligă”. Porumbul fierț [mămăliga] îl înting în [untură / grăsime] topită în zilele de fruct, și în untdelemn – în timpul postului, și așa se alimentează. Nu există vreun caz ca pe masa sau la ospățul unui nobil înstărit, ea [mămăliga] să nu fie servită (adică pe masă, pusă în față, precum și la ruși [este servită] pâinea neagră). Vin pe aici este mult și este ieftin, la fel ca și pâine. Vinul *Dudunetși* (*Dudunetșiiskoe*)³⁷ este cel mai bun, în comparație cu vinurile din alte locuri”³⁸ (...).

„Când am vizitat moșia mănăstirii mele și trecătoarea, mi-am amintit de trecătoarea Karciohi și Ksani³⁹, la fel și de alte locuri asemănătoare. Mănăstirii Pangrata (Pângărați) îi aparțin treisprezece sate mici și mari; era acolo un munte – graniță a Ungariei, și un om avea în stăpânire o pășune și își păștea acolo oile sale. Într-un an [gospodăria] mă asigura cu o sută cinzeci de oi cu miei, o sută de ruble de argint, șapte sute de păstrăvi prăjiți și șapte sute de ocale de cașcaval. Un sat oferea a zecea parte din toată roada și patru mii de *salianco* (stridii). Și oamenii care locuiesc în satele mele și în toată Moldova și Valahia (procedau) tot așa. Îi numesc pe agricultori „țărani”; ei aduc zeciuiala în pâine și vin. Din zece copaci fructiferi [roada] unui [copac] aparține proprietarului moșiei. La fel ei dau a zecea parte din morcovi, sfeclă, varză și din tot, ce crește în sat; în afară de asta, [țărani] lucrează o zi din lună [în folosul mănăstirii]. Cine nu va lucra douăsprezece zile [pe an], plătește douăsprezece ruble. Pe lângă aceste [obligațiuni], nu este permis să vii la ei să-i cerți; eu nu vor aduce daruri, și dacă vor dori, se vor muta cu traiul în alt sat și nu vei putea spune nimic în această privință. – Nu este permis a bate „țărani”. Eu aveam șaizeci de curți de țigani. Țigani sunt proprietatea ta, dacă dorești – îi vinzi, dacă dorești – îi dăruiești cuiva. Zilnic ei lucrează pentru tine și se hrănesc cu mâncarea ta. Acești țigani – [sunt] sunt jefuitori și hoți. Pot părăsi locul, se

³⁶ „Gomi” (გომი) face parte din bucătăria tradițională gruzină. Terciul des este pregătit din făină de porumb fiartă în apă cu adaos de cașcaval. Este o mâncare aproape identică cu mămăliga.

³⁷ În textul publicat de Valerian Maciaradze este menționat „vinul *Dudunetșiiskoe*” (*Вино «Дудунетшийское»*), dar, fiind cunoscută maniera de scriere a lui Iona Ghedevanișvili care a denaturat mulți termeni originali sau i-a menționat cu mare aproximație fonetică, cu mare certitudine ar fi vorba de vinul domnesc (Валериан Мачарадзе, *op. cit.*, p. 444, 448; Valentin Arapu, *Relațiile comerciale dintre Moldova și Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, p. 222).

³⁸ Валериан Мачарадзе, *op. cit.*, p. 448.

³⁹ Denumirea unui râu din Georgia.

mută pentru o vreme în Ungaria, și se întorc iarăși sărăciți. Aveam eu un sat, Ivaniștz (Ivănești) prin care curgea un râșor de mărime cu Tezu. Acolo era o moară și un călugăr cu casă. Erau acolo [stupi de] albine, – două sute de stupi, trei sute de găște, iar găini, cred că șase sute. Acest sat îmi dădea patru sute de ruble de argint, grâu și orz, patru mii de *kodi*⁴⁰ de porumb, iar fân – cât aveam nevoie. De la mănăstirea mea mi s-au dat patru sute [capete] de oi, o sută douăzeci – vaci, două sute – porci și ceva cai. După plecarea mea [de la mănăstire] am lăsat acolo cinci sute douăzeci [de capete] de oi, 191 de vaci, iar porci de două ori mai mult. Îmi spuneau și mă sfătuiau să vând totul, dar nu am făcut asta, pentru a nu-mi face numele de rușine și a nu aduce ofense țării mele natale. Totul era al meu, și puteam folosi cum doream, pe placul meu. Dar, după plecarea mea ar fi putut fi spuse cuvinte urâte despre mine: acel om a fost gruzin și vânzând totul, a jefuit mănăstirea. Doi ani de zile eu am stăpânit [mănăstirea]. În acești ani s-au împăcat rușii cu turcii. Și am lăsat [totul] mitropolitului Iașului, spunând: cum doriți [așa și procedați]. Timp de doi ani o dată am fost la Mănăstirea Pangrata⁴¹ (...).

Ioana relevă în detalii cum și-a petrecut ultimele zile din viață cneazul Potiomkin [Potemkin] care a mers mai întâi de la Iași la Galați, după care „cneazul Potiomkin s-a îmbolnăvit grav de malarie și s-a întors la Iași. Au trecut patruzeci de zile, dar el nu s-a vindecat. În împrejurimile Iașilor era un sat. Sunt multe vii aici, locul este la înălțime; tot acolo se află palatul grecului Mavrocordat-bey, voievod al Moldovei. Cneazul nu a avut [ușurare]. El s-a întors în Iași și am venit noi – arhiepiscopul Ambrosie, eu și Grigore Ieropolitul să-l vizităm [pe cneaz] și l-am văzut culcat în pat. Cu lacrimi [în ochi] îl ruga arhierul Ambrosie să aibă grijă de sine, [să asculte de] medicii care-l tratau și să nu consume hrană dăunătoare. Și i-a spus cneazul drept răspuns: – *E greu să fiu vindecat deoarece a [trecut] atâta timp, iar eu nu am simțit ușurare. Ai milă de sufletul meu și nu mă uita. Ești duhovnicul meu și știi că eu niciunui om nu i-am pricinuit vreo daună sau primejdie, [aduceam] doar fericirea. Ne-a făcut pe toți să plângem, iar când am ieșit pe ușa salonului, ne-a întâlnit un general-doctor, francez, și arhierul Ambrosie, i s-a adresat, întrebându-l despre boala cneazului. El a răspuns că nu există vreo speranță de însănătoșire deoarece [cneazul] nu primește niciun fel de medicamente, nu se păzește, nu se protejează de hrană [nocivă], deja a trecut timpul și e dificil de a-l vindeca cu medicamente: el [Ambrosie] s-a întristat și a început să plângă. Când am intrat în casa noastră, eram convingși că el nu se va mai vindeca. Simțindu-se rău [cneazul] a spus: voi merge la Herson, acolo clima e mai bună și mă voi vindeca. Dar lui îi era contraindicată deplasarea. Au încercat să-l convingă de asta, nepoata lui și alte rude, dar el a [ordonat] să-i fie adusă careta, a urcat și a plecat. Nepoata lui⁴² a mers alături, din urmă mergeau și alte carete cu rude și alți oameni. Când sfințitul cneaz a traversat râul Prut, ajungând la poalele unui munte, către o vale, cu*

⁴⁰ Kodi – unitate de măsură egală cu aproximativ 36 kg.

⁴¹ Валериан Мачарадзе, *op. cit.*, p. 450-451.

⁴² Alexandra Vasilievna, soția contelui Branițki, soacra guvernatorului Caucazului M. S. Voronțov.

o iarbă crescută bine, a spus: – *Dați-mi să cobor, mi-i greață și vreau să dorm*. A fost întins așternutul și el și-a pus capul pe pernă, spunând: vreau să dorm, plecați cu toții în afară de nepoată. A rugat [să-i fie adusă] icoana. Au adus-o; el a sărutat-o, a căscat, și-a făcut cruce și momentan și-a dat duhul. S-a dus din lumea noastră în cealaltă lume⁴³.

Tradus după: 1790-1792 – отрывок из «Путешествия» Ионы Гедеванишвили о Молдове и Валахии, în: Валериан Мачарадзе, *Грузинский путешественник XVIII века Иона Гедеванишвили о Молдове и Валахии*, în RESEE, Tom VIII, 1970, nr. 3, p. 447-459.

⁴³ G. Potiomkin a murit la 5 octombrie 1791 în satul „Sabiene” [Rădenii Vechi], nu departe de Iași, având vârsta de 52 de ani (Валериан Мачарадзе, *op. cit.*, p. 453-454).